نیشتمان و ئەفسانە و گەمەی هاودژەکان لە شیعری □ئەفسانەی درۆیەکی درێژ□ی تەیب جەباردا .. عەلی شێخ عومەر

شیعرلای»تەیب جەبار»تێکەڵەیەکە لەنێوان کۆمەڵێ رەگەز و کەرەستە، لەنێو کۆمەڵێ رستە و وێنەدا، بەجۆرە پەیوەندیيەك رێکدەخرێن کە لەشیعردا نەبێت لەدنیای واقیعدا نییە، شێوازی نووسین و دەربڕین، لەجیاوازی رەگەزەکانەوە سەرچاوە دەگرێت، لە رێچکەی چەمکی هاودژەکانەوە کێشمەکێشی هەستەکان پشتڕاست دەکاتەوە، رەگەزەکانی بنیاتی شیعری، لەبەرجەستەکردنی هاودژەکاندا، پاڵنەربن، ئەوا گۆشەنیگایەکی نوێ بەدەقی بەرهەمهاتوو دەبەخشێت، چۆن بەتیۆری ئەندازە، بە لەیەکدانی دووهێڵی ئاڕاستەجیاواز، هاودژ، گۆشەیەك دیاری دەکات، بەهەمان تێڕوانین، بەلەیەکدانی دوو بیرۆکە، یان دوو وێنە گۆشەنیگایەکی شیعری نوێ دەخوڵقێنێ، وەك دەروو، لەیەکدانی دوو ئەلەمێنت دەبێتە دەرچەیەکی پێشەنگ، تێزی خورپە و کەسەر، دوالیزمی شێوە و ناوەڕۆك دەگۆڕێت، لەڕێگای زمانی شیعرییەوە، بەئامرازکانی گەیاندن، بیرۆکە لەسەر دەق بنیات دەنێت، مەبەستی خوازراو، هەر لەهێما و دەلالەتەوە هەوڵ دەدات، لەئاستە جیاوازەکاندا رایەڵەکانی ژیانی رۆژانە دەرخات، بەدیاریکردنی جیاوازییەك، جیاوازییەکی دیکەمان بۆ دەڕەخسێنێ، چەند زیاتر بزانین، ئەوەندە نەزانراوە، لێرەوە دەتوانین ئاماژە بەشیعری»ئەفسانەی درۆیەکی درێژ»1 بکەین، ئەم شیعرە پەنجاودوو دێڕە شیعرە، بەیەك نەفەس نووسراوە، بێناوبڕە، لەپەیوەندییەکی زنجیرەییدا چوونەتە نێویەك، بەپۆلێنکردنی دەرگای زاراوەیەك لەنێو کەوانەدا، دەرگای زاراویەکی دیکە دەکاتەوە، چۆن و بەچی رەنگ دەداتەوە، چ خەسڵەتێ هەڵدەگرن؟، پەلهاویشتنی پانۆرامای بنیاتی دەق لەتیشکدانەوەی زۆربابەتدا، رۆڵێکی کارا دەگێڕێت، لەکردەی کولاژکردنی بەشوێن و شوێنکات، لەگونجاندنێکی ئەکتیڤدا نەخشەی داڕشتنی دەرهاویشتەکانی دەق بەیەك دەگەیەنێ، بارکردنی دەق بەهێما کردەیەکی پڕاکتیکی ناچارییە، نەك بەتەنیا بۆ دەق، بەڵکو لەپڕۆسەی چڕبووەنەوەیەکدا خۆی لەساپیتەی دەقدا، لەناونیشانەکەیدا دەبینێتەوە.

پاشینەی خەیاڵ بەجێدەهێڵێت

«ئەفسانەی درۆیەکی درێژ» بە بەرتەقای شیعرەکە، مانا و کارەسات و ئاڵۆزی هەڵگرتووە، هەریەك لەم سێ وشەیە، تەنیا لەتەك یەكدا لەپەیوەندیدا نین، بەڵکو لەگەڵ گشت دەقەکەدا لەپەیوەندیدان، ناونیشانەکە ناسنامەی دەقە، دەرئەنجام بەدرۆیەك، لەدرێژبوونەوەدا خەسڵەتی رەهابوونی هەڵگرتووە، کە راستینە هەبێ درۆ هەر دەمێنێ، دوالیزمی درۆیەکی درێژو نادیار، راستینەی کورت و دیار، دروشم و گوتاری ئەفسانەکانی سیاسەتمان بۆ لەق دەکات، لەبێباکیدا، لەمردنی دڵ لەسیاسەتدا، پرسێك لەئاوەز دەورژێنێ، بەچەمکی وەڵام هەڵواسراوە، یان لەبیرەوەری تاکدا داخراوە، لەدووڕیانی پێشینەی داکەوتەکان، پاشینەی خەیاڵ بەجێدەهێڵێت، تاك لەسۆنگەی بیرکردنەوەی میتافیزیکی گشتیدا، ناتوانێ خۆی بدزێتەوە، راڤەی دروستی بۆ بکات، کە بەنەزانراوێکەوە گرێی دەدات، بەرکەوتنێك لەتەك ئەفسانەدا دەکات، خاتوو لنگەر و کاسیر دەربارەی ئەفسانە لەشوێنێکدا دەڵێت»قۆناغێکی سەرەتاییە لەقۆناغەکانی بیرۆکەی میتافیزیکی، یەکەم بەرجەستەبوونی هزری گشتییە«2، دەرخەری درۆ و شاردنەوەی راستی، کردەی لێدەرکردن هەڵناگرێ، نەبەشکردن، نەویستگە قبووڵ ناکات.

کۆکردنەوەی ماناکانی دەق لەژێر یەك تایتڵدا

ئەگەر لەرووی فۆرمەوە سەرنج بدەین، دەبینین، رستەی»ئەفسانەی درۆیەکی درێژ» لەسێ وشە پێکهاتووە، هیچ کردارێکی تێدانییە، تا رووداو و گۆڕانکاری لێبکەوێتەوە، ریزبەندییەکە لەسەر هێڵێکی راست شوناسی درۆدەکات، لەبنبەستێکدا دەوەستێت، چەق دەگرێ، لەدوای خۆی لەجەستەی دەقدا بۆشایی پرسیارێ بەجێدەهێڵێت، بۆ ئاسواری وەڵامەکەی دەگەڕێت. چەقی ئەو پرسیارە شاراوەیەی کە ناونیشان بە بازنەکانی دەقەوە گرێ دەدات، کە بەدەسپێکی ئامرازەکانی پرسیارکردنی «چییە و چۆن، بۆ» لە پەیوەندی نێوانیاندا، بەرکەوتنی لەتەك ئەم راستییەدا ئاشکرا دەکات، واتە «ئەفسانەی درۆیەکی درێژ» چییە، چۆنە، بۆ وایە، پەیوەندیان چییە بەیەکەوە، لەژێر ڕۆشنایی ئەم پرسانەدا، دەق لەوە دەردەچێت یەك چەقی هەبێت، باس لەیەك مانا بکات، کۆکردنەوەی ماناکانی دەق لەژێر یەك تایتڵدا، کردەیەکی ئاسان نییە، تا لەپەیوەندی بازنەیەکدا ئاشنای مانای دەقە شیعرییەکەی بێت، کە بەدەرئەنجامی لێکجیاکردنەوە یان پۆلین کردنەوە سەرقاڵکراوە، لێرەوە گەیاندنی مەبەست بۆ ماناکانی دەق دژوار نییە.

نەجات حەمید ئەحمەد لەنووسینێکدا دەڵێت»هەموو نووسینێك لەجیهاندا لەدوو ئامانج و دوو شێوەدا کۆدەکرێتەوە، شێوەیەکی بەرچاوخراو و

شێوەیەکی شاراوە« 3، دەبێ رەنگدانەوەی شێوەی بەرچاوخراو، دەقی «ئەفسانەی درۆیەکی درێژ» چ گەمەیەکی تۆکمە لەشاردنەوەی شێوەنهێنی و شاراوەکەی ناوەخندا بکات، لەسەرەتاوە دەقە شیعرییەکە بەم شێوەیە بەرچاوخراوە.

ساڵەهایە
لەچاوەڕوانی (ئازادی) دام،
خەریکە شێت دەبم.
پەکم دەکەوێ.
نازانم چۆن؟ لەکوێوە دێ؟

پێلێنانێکی ئەرێنی جوانە لەسەر بنەمای رەهابوونی بیروڕای ئازاد بنیادنراوە، لەم دەرچەیەوە، بەجێناوی منی قسەکەرەوە ئاوێتەی رۆحی شاعیر دەبین، بەجێناوی منی قسەکەر لەناخی دڵەوە، لەگرتەیەکی جووڵاودا پەل بۆ دەرەوە دەهاوێت، بەچەمکی مۆنۆلۆگ گوزارشت لەساڵانێکی بێکۆتا دەکات. هەرچەندە خەسڵەتی تاك دەنگی هەڵگرتووە، بەڵام دەکرێ لەساڵانێکدا یەقدانەوەی لەنێو کەسانێکدا هەبێت، کە بەرەهەندەکانی چاوەڕوانییەك تەقەڵێژکراوە، ناتوانێ پشت بەخۆی ببەستێت، ناتوانێ چەمکی یاخیبوون بکاتە پێشەنگی ئازادی بوون، سستە لەئەگەرەکانی هەڵبژاردنی نێوان دوو ئەگەر، ئەگەری رادەستبوون لەگەڵ شتە رێپێدراوەکان و ئەو ئەگەرانەی کە رێپێدراونین.

درزێك لەگەڵ کاتدا تادێت لەهەستی«تەیب جەبار»دا گەورەدەبێت، بۆشاییەك فەراهەم دەکات، دەیەوێت لە رێگای شیعرەوە پێیکاتەوە، خۆی لەرۆحی نیرۆسی قوتاربکات، وەك کەسێکی داهێنەری شیعری، خەیاڵە بەیاخیبوونی ئەو پێدراوە باوانەی بەناوی ئەقڵەوە سیستەم رادەگرن، خەون و خەیاڵ و ئازادی تاك زەوت دەکەن، هاوکات رەنگدانەوەی ئەوان لەئاوێنەی شاعیر، ترسێکە چاوەڕوانکراو نییە لەکاتی جیابوونەوەی شاعیر لەخانەی ئەوانەی بێ خەیاڵن، خۆیان بەعاقڵ دەزانن، جیرار دونێر ڤاڵی بەهاوڕێکانی گوت«دەترسم بمخەنە خانەی ئاقڵانەوە(مەبەستی نەخۆشخانەی ئەقڵییبوو)لەکاتێکدا خەڵکی دەرەوە هەموو شێتن»4، تەیب جەبار تەنیایە، شێتی پەی نەبردنی ئەوانە، لەهەڵبژاردنێکی نادروست لەنێوان رێزگرتن لەخەم و ئازار، ئاوێنەدانەوە لەمینبەری رابردوو وەك پشتێك بۆ خوێندنەوەی ئێستا رەنگی وای رشتووە خەریکە ئەو نامۆبوونەی چەمکی چاوەڕوانی بەرانبەر بەچەمکی ئازادی خەریکە شاعیریش دەخاتە نێو بازنەی شێتبوونەوە، رەچەڵەکی کێشەکان لەجیاوازی رەنگدانەوەی ئەو مەودا فکرییە پەیدابووە کە لەنێوان شاعیر و زۆرینەداهەیە. زۆرینە لەپاشاگەردانی چاوەڕوانیدا شتەکان پەرشو بڵاو دەکەنەوە. ئەوەنییە

وەك شاعیر شتەکان کۆکەنەوە، بۆیە پەکی دەکەوێت، لەترۆپکی بێئومێدیدا، بەهزر و بەزمانی زێرینە لەچاوەڕوانیدا، لەبری ئەوان پرسیارێکی نەزۆك دەکات، نازانێ کاروانی رزگاربوون یان گەڵان بۆ رزگارکەرچۆن و کەی و لەکوێوە دێت.
زمانی شیعری لێرەدا مانایەك زیاتر هەڵدەگرێ لەزمانی سادەوە روانینێك زیاتر بەخوڵقاندنی شیعری کۆنکریتی دەبەخشێت، شاعیر لەرێگای دەربڕینی هەستێکەوە، بەدیوێکی شاراوە بە پەیوەندییەکی تۆکمە ئاماژە بەچوار ئاڕاستەی جوگرافی دەکات، وەك شوێنێکی جێگیر، باکوور، رۆژئاوا، باشوور و رۆژهەڵات، لەکاتێکدا هەور، باران، هاوین و زستان پێگەیەکی ناجێگیرن، خەسڵەتی دینامیکیان هەیە، بارکردنی دەق بەئاڕاستەکانی جوگرافییەوە، کولاژکردنیان بەوەرزەکانی ساڵەوە کردنەوەی دەرگاکانی دەقە بەرووی پتەوکردنی پەیوەندییەکانی نێوانیان، فراوانکردنی ماناکانی دەقە.
خستنەڕووی چەمکی دژەکانە، چەمکی دژەکان باکوور/ باشوور، رۆژئاوا/ رۆژهەڵات، بەرامبەر بەچەمکی هەور و هاوین، باران و زستان، گەر باکوور و باشوور، لەسەر دیدی شاعیر، وەك کۆدێکی بێزارکەربن، وێنەیەکی خەمباربێ یەکێکیان بەساردو سێی ئەوی تریان بەگەرمی. لە هەمانکاتدا دەرهاویشتەی باکووری هەور/ باشووری هاوین، سارد/گەرم بەهەوێنی دژەوار بوونێکی تردا دەتلێتەوە، بەهەمان شێوە، رۆژئاوا/ رۆژهەڵات، بەرامبەر بەچەمکی هاوڕێکی باران و زستان لەهاوکێشەی دەقدا هاوسەنگییەکی دەروونی بۆ»تەیب جەبار»دەگێڕێتەوە، ئومێدێکی پێدەبخشێت، گەر بەدیوێکدا رۆژهەڵات بەئاڕاستەی شوێنی شوناس بێت، وەك گشت لەزستاندا چەقیبێ، بەدیوەکەی دیکەدا ئاڕاستەی رۆژئاوا، وەك بەشێك لەباراندا هەمیشە خۆی نوێ دەکاتەوە. لەنێو دوالیزمەی چەقین و نوێبوونەوەدا، رەشبینی و گەشبینیدا، بێشایی و پڕبووندا تەیب جەبار بە بەکارهێنانی وشەی یاخود و نازانم، دووجار ئەگەرەکانی هەڵبژاردن دەخاتەڕوو، بەئامڕازەکانی پرسیاری(چۆن؟ لەکوێوە؟ کەی؟)یەوە گرێیان دەدات، لەتەك داکشانی سروشتی دەق لەنێو پێکهاتەی ئەفسانەی درۆیەکی درێژدا، لەرەنگدانەوەی چەمکی چاوەڕوانی وەك ئاڕاستەیەکی ئیستاتیکی، بەرانبەر بەدینامیکی چەمکی ئازادی کە لەهەوردا خۆی دەبینێ.

(یەکسانی) خەمساردە، ناجوڵێ،
نە دەگەڕێ تا دەرفەتێك…
بۆ ژنان بدۆزێتەوە
تۆزێ خۆیان توندو تۆڵ بکەن
نە ئێشك دەگرێ، تا هەلێك
بۆ پیاوان بڕەخسێنێ

نەختێ خۆیان نەرم و نۆڵ بکەن
کاتێ ئاوڕدەدەمەوە،
(دادپەروەری) مانی گرتووە
هەموو رۆژێ دەیدوێنم
تا ئاشت بێتەوەو..
بگەڕێتەوە ناومان
تا وازبێنێ
لە دەردو پەتای هەراسان.

وێناکردنی یەکسانی وەك کارەکتەرێ ئیرادەی کارکردنی نییە، کۆگیرە بەشوناسی بێباکی، داڕشتنی خەسڵەتی یەکسانی، دیاریکردنی لەکەسایەتییەکی نەرێنیدا، تخوبێکی ئەگەربینییە لەزیندووکردنەوەی داکەوتەکانی دەرخستنی جیاوازیی و جیاکردنەوەی رەش لەسپی، نێر لەمێ، ژن لەپیاو، ژن و پیاو لەئەرکی مرۆڤبووندا، زادەی یەك وەچەن، تەواوکەری یەکن، بەدەرکردنی لایەکیان لەگەڵ رەگەزی بەرامبەردا، تەشەرەیەك لەسەقامگیری دەدەن. دۆزینەوەی لایەکیان، بەبزرکردنی لایەکەی تردا کۆتایی نایەت، یەکانگیربوونی هەردوو رەگەزی نێرومێ، ژن و پیاو، لەنێو یەکسانیدا چەند دەتوانێ ماف و خودی لەدەستچوو زیندووکاتەوە، چەند دەتوانن داگەڕان لەنێو خودی مرۆڤبوونی خۆیاندا بکەن، تا چ سنوورێك دەتوانن خەبات بکەن بەدوای یەکسانیدا بگەڕێن.

ئەوە یەکسانی نییە بەدوای دەرفەتدا بگەڕێت تا داکۆکی لەمافی ژناندا بکات، لە بۆ دەسەڵاتی رزگاریان بکات، ئەوە بۆ دەسەڵاتی ئافرەتە ڕێگا بۆ پیاو خۆشدەکات، سنووری مرۆڤبوونی خۆی تێکدات، نامرۆڤانە هەڵسوکەوت بکات، بۆ دەسەڵاتی ژن قۆرخ بکات، نمایشی دەسەڵاتی خۆی تێدا ببینێ، لەڕووی تاوانکاری و ستەم، پیاو بەئاشکرا چەند تاوانبارە.

یەکسانی لەپەیوەندییەکی هاودژدایە

دەبێ لەنایەکسانیدا، هەوێنی چ کارەساتێکی ترسناك بگرێتەوە، کارەساتێك لەپێناسەیەکدا لەگەڵ شاری بێحاکمدا یەکدەگرێتەوە، ئەوەی نایەکسانی دەکاتە ئەگەرێکی ترسناك، یەکسانی نییە، تێکەڵبوونی نییە بەنەزانین، بەهەستنەکردن، بەڵکو توانەوەیەتی لەنێو چەمکی گەمژەیی، گەمژەیی یەکسانی وەك کارەکتەرێك بێکردار متمانەی پێبکرێ، چاوەڕێی کردار و گۆڕانی رووداوی لێبکرێ. لەچاوەڕوانی تۆوی درۆیەك دەیەوێت بەری راستییەك بدورێتەوە، یەکسانی لەقوژبنێکدا نییە بەرەڵاکرابێ، بەڵکو لەپەیوەندییەکی هاودژدایە، پەیوەستە بەنایەکسانییەوە. دەرکەوتنی لایەکیان بەندە

بەکەم کردنەوەی لایەکەی تریان، چەند یەکسانی توخنی زانین بکەوێت، ئەوەندە لەنەزانین دوور دەکەوێتەوە، لێرەوە ژنان لەوە دوور دەکەونەوە باوەڕ بەوە بهێنن، یەکسانی مافیان بۆ بێنی، لەبۆ دەسەڵاتی دووریان بخاتەوە، بەڵکو ئەوان بەدەست و بازووی زانین و هۆشمەندی ماناو ماف بۆ یەکسانی دەهێنن. پشکۆ دروست لەهاوکێشەی مرۆڤبوونی خۆیاندا دەسەبەردەکەن، وەك بوون ژنێتی خۆیان دەسەلمێنن، ئەم ژنبوونە تەنیا باش نییە، خۆڕسکانە پەیوەندی بەپیاوەوە هەیە، پیاو بەو مانایەنا دیاردەیەکی دەرەکی وەك یەکسانی چاودێری بکات تا تۆزێ لەتوندی بێتە خوارێ، نەرم و نیانی بنوێنێ، بەڵکو دەبێ لەخوێندنەوەی یەکتردا، ژن و پیاو وەك تەواوکەری یەك لەیەکتر بگەن نەك وەك ئەوەی ژن بەو چەمکە باوەی نێرسالاری ئێستا، جارێکی تر ژن خۆی دووبارە بکاتەوە.

دێلێز دەڵێت «جۆرێك بوون لەژندا هەیە، کە لەژندا کۆتایی نایەت» 5، لە لایەکی دیکەوە یەکسانی لەزانینەوە دێت و گەورە دەبێت، ئەمەش لەگەڵ چەمکی گەمژەییدا یەکنایەتەوە، بەوەی چەمکی گەمژەیی بە شوناسی نەزانین وا دەزانێ زانین پەیڕەو دەکات، بەردەوام نایەکسانی بەرهەم دەهێنێ، تا ناکۆتا لەسەری دەڕوات، ڤۆڵتێر دەڵێت «ئەگەر دەتەوێت لەمانای وشەی ناکۆتا تێبگەیت سەیری گەمژەیی بکە»6 تەیب جەبار چۆن غافڵبوونی کارەکتەری یەکسانی دەخاتەڕوو، لەئاست ئایدیۆلۆژیادا، یەکسانی چۆن ماسکێك دەپۆشێ، خۆی دەشارێتەوە، خۆی لەناکۆکییەك لادەدات، یەقینێك ڕەتدەکاتەوە، بەدوو ئاڕاستە دەیخاتەڕوو بەئاڕاستەیەك داوی توندو تیژکردنی ژن دەکات، بەئاڕاستەیەکی تر داوی نەرمی لەپیاو دەکات، هەردووکیان یەك شتن، لەزیادکردن و کەمکردنی یەکدا کۆك دەبن، لەئاوڕدانەوەیەکدا لەداکەوتەکانی بەردەستدا لەنێو دەقدا، تەیب جەبار درك بەو گەمەیە دەکات، چۆن گەمژەیی بەشێواندنی مافەکانی یەکسانی بوونی ژن و پیاو پۆشاکی یەکسانی کردووەتەبەر نایەکسانی، چۆن تانەو تەشەرە لە خودی دادپەروەری دەدات، لەکەدارکردنی دادپەروەری لەنێو یەکسانیدا، پارادۆکس لەتەك نایەکسانیدا فەراهەم دەکات، هەر لەسۆنگەی ئەمەوە دادپەروەری ماندەگرێت.

نایەکسانی و ماڵوێرانی

دواندنی شاعیر بۆ گەڕانەوەی دادپەروەری، جۆرێکە لە ئاشتبوونەوەیەتی لەتەك قوربانی ئەو پەیوەندییە کە ژن و پیاوی کردە دووبەرەوە، بانگەشەکە لەتەك نایەکسانیدا نییە، بەڵکو لەتەك گەوهەری یەکسانیدایە کە لەنێو هەریەکێ لەئێمەدا هەیە، هەستی

پێدەکەین. هەر چاوپۆشییەك و بەدەنگەوە نەهاتنێ خزمەتێ خۆڕایی بە نایەکسانی دەکات، کە ماڵوێرانی بەدوای خۆیدا دەهێنێ، ماڵوێرانی لەتێکچوونی پەیوەندی ژن و پیاوەوە دەست پێدەکات، لەشێواندنی شیرازەی خێزانەوە دەکشێ تا دەگاتە سەرجەم دامەزراوەکانی دەوڵەت، دادپەروەی هەوێنێکە ئەگەرەکانی هەراسان لەجێگای دروستی خۆیدا لەنێو یەکسانیدا رادەگرێت.

(برایەتی) مۆمێچ.

هەمیشە توندو تووڕەیە
نەشاری بەدڵە نە لادێ
نەخۆی دەزانێ چی دەکا،
نە ئێمە دەزانین چی دەوێ
هەواڵی (نیشتمان) دەپرسم
دەڵێن لە ماڵە دراوسێ دەستی بەسەرە،
شەو و رۆژ ناسرەوێ
ساڵەهایە… کەسێك نییە،
رێگایەکی تەخت بدۆزێتەوە
فریای بکەوێ

ئەوەی دابەش بوونی خەڵك لەژێر سایەیەکدا کۆدەکاتەوە، یان بەرژەوەندی هاوبەشە، یان، چەمکی نەتەوایەتی و چارەنووسی هاوبەشە، کە لەبرایەتی و یەکبووندا لەشوێنێکدا یەکدەگرێت، بەنیشتمان شوناس دەکرێت، ئەوەندی نیشتمان شوێنێکی جوگرافی و میژووییە بەهەمان رادەش شوێنێکە لەدەروونـدا، یەقدانەوەی خۆی دەبێت، پەیوەندی نیشتمان بەتاکەوە، خۆی لەرەنگدانەوەی پەیوەندی لەنێوان تاکەکانەوە پێناسە دەکات، بەم پێیە بێت، شیمانە لەوە ناکەین کە سایکۆلۆژیای دەسەڵات، بەرپرسی یەکەم بێت، لەکردەی هەڵوەشاندنەوەی پەیوەندی تاك بەنیشتمانەوە، تاك بەبرای تاکەوە، هاوکات چەمکی برایەتی لەکایەیەکەوە بۆ کایەیەك، لەشوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر دەگۆڕێت، نەدەسەڵات نەبرایەتی، لەدەرەوەی شوێن و کاتدا نییە، واتا ناکرێت دەسەڵات لەڕێگای سۆشیال میدیا و ئەو لایەنانەی پەیوەندیان پێوە هەیە، لەلایەکەوە شوێن سەقامگیر بکەن، لەبەرامبەردا دنیایەکی بۆ شوێن بەرهەمبهێنێ، لەبری ئاشتەوایی ئەجێندای تووڕەبوون و یاخیبوونی تاکەکانی جیگیر بکات، ئەوەی زانراوە و بینراوە لەچەمکی برایەتی چۆن گۆڕاوە، لەسەر بنەمای چ رەوشێك، ئەم پەیوەندییە پێشتر لەسایکۆلۆژییەتی دەسەڵاتەوە رەنگی داوەتە لەنێو تاکەکاندا و بووە بەداکەوتێك لەڕووداوێکدا، بەنارەزایی گوزارشتی لێدەکرێ، برایەتی بەمۆمێچی بارگاوی دەبێت، گەر مۆمێچی وەك قۆناغێکی سەرەتایی، دالێك بێت بەناڕەزاییەوە گرێ

درابێت، ئەوا لەدوا قۆناغەکانیدا، ئاماژەیەکە مەدلولی تووڕەبوون هەڵدەگرێت، گەر مۆومێچی خۆی لەمەنگی و بێدەنگییدا حەشار دابێت، تووڕەبوون دەرهاویشتەیەکە، خۆی لەبەربوون و دەرخستن و بەگژاچوونەدا دەبینێت، تووڕەبوون ڕەنگدانەوەیەکە نیشتمان کردەیەکی نەخواستراوی لەبەرامبەریدا کردووە، لەتەك جومەگەکانی نیشتمان و نەتەوەدا یەکنایتەوە، لەچەمکی نامۆبووندا، هەوێنی لێکترازان و دژایەتییەك لەنۆستالژیادا تۆخ دەکاتەوە، ئاوێنەی نامۆبوون، ئەو وێنەیە دەشێوێنی کە نیشتمان بەشوێنەوە دەبەستێتەوە، نامۆبوون هەڵهاتن نییە لەشوێن و لەنۆستالژیا، بەڵکو گۆڕینی شوێنە بەناشوێن، کە لەیەك شوێن و ئامانجدا، نە لەبرایەتی، نە لەپەیوەندی کۆمەڵایەتی، تەنانەت لەیادەوەریشدا بەیەکەوە کۆنابنەوە، لێرەدا نیشتمان ئەوەندە ئاماژەیە بۆ دابڕان و جیابوونەوە، ئەوەندە ئاماژە نییە بۆ پێکەوە ژیان، ئەزموونی دابڕانی نیشتمان گوێنەگرتنی لەداواکانی خەڵك، جێکەوتی تووڕەبوونێکی پیرۆز، لەدنیا و شوناسی برایەتیدا بەجێدەهێڵێت.

مارك ئاوگە دەنووسێت» شوێن پەیوەندییەکی پۆزیتیڤ و شوناسی لەگەڵ کارەکتەر و هۆشیاریدا هەیە، شوێن ئەو جێگایەیە کە پەیوەندی کۆمەڵایەتی تێدا گەشە دەکات، ناشوێن جێگەیەکە تۆڕی کۆمەڵایەتی تیا ونە«7 کورتکردنەوەی نیشتمان لە فاکتەرێکدا، ناتوانێ سەرزەنشتی غەریبوونی هاوڵاتی بکات، ناکرێ تووڕە نەبێت کە دەسەڵات بەنێوی نیشتمانەوە، لە سەرێکەوە هەستی خۆشەویستی و مرۆڤبوونی لێ زەوت کردووە، لەسەرێکی تروە خیانەت دەکات، چووەتە باوەشی دراوسێیەوە، لە دۆزەخی رادەستبوونی ئیرادەدا خۆی دۆڕاندوە، ئیتر چۆن برایەتی خۆی لە بەهەشتی خۆشەویستی و تەبابووندا ببینێت، لەبری خزمەتی ناومالێ و برایەتی، بووەتە نۆکەری ماڵە دراوسێ.

تەیب جەبار، جێناوی ئێمەی لەبری دەسەڵات بەکاربردووە، دەسەڵات بە ماسکی نیشتمانەوە، وەك لە پێشتر باسمان لێوەکرد، نە گوێ دەگرێت، نە دەبینێت میللەت چی دەکات، لە چ بارودۆخێکدایە، تێناگەن لەوەی چییان دەوێت، لە کۆپلەیەکی دیکەدا کە دەڵێت هەواڵی نیشتمان دەپرسم، هەواڵ ئاماژەیە بەغیابی نیشتمان لە ناشوێندا، گێڕانەوەی نۆستالژیایە، گەڕانە بۆ شوێن، بەنهێنی و ئاشکرا، بەنەرێنی و ئەرێنی، بەشەو و رۆژ ئۆقرە ناگرێ، بەدرێژایی شوێنکات، ئەفسانە بە درۆوە، رابردوو بە ئێستاوە، چەمکی نەتەوە دەتوانێ رێگایەك بدۆزێتەوە، هاوڵاتی لەکەسی پێشەوا نەتوێنێتەوە، دەکرێ کەسی تاك لەبری هەموومان بێت، ئەو برا گەورە و ئێمە نۆکەر، ئەو گاوان و

ئێمە مێگەل، مێگەل چۆن و بە چ رێسا و یاسایەك، دەتوانێت ناسنامەی نەتەوە هەڵگرێت، کە کێی ئیرادە و هەبوونی خۆی لە نێو تاقە کەسێکدا ببینێ، کە بە چاوی خۆی نەبینێت، ئیتر چۆن دەتوانێت رێگای تەخت بدۆزێتەوە؟

تۆ کە خۆت لەنێو دووڕیانی درۆ و ئەفسانەیەکدا، نە لە رێگای نەتەوە، نە لە چارەنووسی هاوبەشدا. لە دەرئەنجامی کاری نەکردەی کەسێکدا ونبوویت، نازانیت تۆ دەبێت فریایی خۆت بکەویت و ئەو بدۆزیتەوە، یان ئەو دەبێت فریای تۆ بکەوێت و رزگارت بکات، ئایا تۆ وەك نوێنەری وڵات، پێویستیت بە پاڵەوان و سەرکردەیە تا رزگارت بکات، یان بەپێچەوانەوە وڵات دەبێ خۆی لەسەرکردە و پاڵەوان رزگار بکات، جارێکیان ئەندریا لە ژێر باری فەرمانی کەنیسەدا هاوار دەکات دەڵێت»بەدبەخت و کڵۆڵ ئەو وڵاتەیە کە پاڵەوانی نییە« گالیلێ بە پێچەوانەوە دەڵێت» بەدبەخت و کڵۆڵ ئەو وڵاتەیە کە پێویستی بەپاڵەوانە«8

(ناپاکی) بۆ منەتە
بەردەوام لە بێسەدایە
هەر درەختێ گوێ بگرێ
پاییزی تێ بەردەدا…
هەر کانیاوێك چاوبکاتەوە
تاریکە بای بێ هەڵدەکا

زمانی شیعری لەکردەی سوڕانەوەیەکی کرۆنۆلۆژیدا چۆن توانی سەرجەم ئەو وێستگانە بەسەرکاتەوە، کە دەق یەك بە دوای یەك پێیدا تێپەڕی کرد، لەهەر وێستگەیەکدا، ئاماژەی بەچەمکێك و لادانێك دەکرد، چەمك وەك شوناس و پێدراو چی دەڵێت؟ بەچ شێوەیەك دەگوزرێت؟ لە کوێی ئەفسانەدا دەوەستێت؟ سەرجەم لادانی ئەو وێستگانە، یەك بازنە بە یەکیانەوە دەبەستێ، لە ژێر سایەی یەك بازنە هێڵدا، بۆ منەتە، درێژە بە بەردەوامی خۆی دەدات و ناوەستێت، رێچکەی بازنەی ناپاکی بەرنادات، بازنەی ناپاکی، ئەگەری رزگاربوونی هیچ وێستگەیەکی تێدا رەچاو ناکرێ، لەو بازنەیەدا دەربازبوون نییە تا سەرجەم وێستگەکانی «ئازادی، یەکسانی، دادپەروەری، برایەتی، نیشتمان» خۆیان لەناپاکی پاك نەکەنەوە، ئەوە ڤایرۆسی ناپاکییە بەگشت وێستگەکاندا تەشەنە دەسێنێ.

ناپاکی خنکاندنی سەدای دەنگێکی رەسەنە

بەچارەسەرکردنی ناپاکی و تەسککردنەوەی مەودای کەناڵەکانی، ڤایرۆسی ناپاکی ساڵەهایە بەخەون و بەچاوەڕوانی، ئەگەر و داڵغەی چاکبوونەوەی سەرجەم وێستگەکان پەك دەخات، بەدڵگمابوونی ناپاکی لەبازنەیەکدا، میکانیزمی لادان و پەڕینەوە لەسەرجەم وێستگەکاندا

رادەگرێت، لەکار دەکەون، ئەوەی کاری پێدەکرێت کاریزمای درۆیەکە، دروشمێکی چاوخەڵەتێنە، چاو و دیدەی هەقیقەتی پێ کوێردەکرێت. ناپاکی نەکردن و فەرامۆشکردنی کردارێکە، یان ئەرکێکی سەرشانە، پێویستە بیکەیت، بەڵام بەهەر هۆیەك بێت نایکەیت، ناپاکی خنکاندنی سەدای دەنگێکی رەسەنە، لە تەهی دڵەوە سەردەكات، پێش ئەوەی لە دەرەوەی خۆی، ئاڕاستەی پەیوەندییەك، دیاری بكات، لەناوەوە، پێشوەختە خۆی لەنێو دۆزەخێکدا مردووە، ناتوانێ کاریزمای بەهەشت بۆ دەرەوەی خۆی بنێرێت، دۆزەخ سزایەکە لە رێگای بەهەشتەوە پاداشت ناکرێت. ناپاکی هەستی گوناه کردنی تێدا نەماوە، گرێیەکی نییە بەنێو گرێی گوناه وئازاری ویژدان، تا لەسزا بترسێت، بۆ منەتە.

دیاردەی سزانەدانی ناپاکی لەناوەڕۆکدا تەنراوە بەگومانێك، هەوڵ دەدات ترسی راستییەك بڕەوێنێتەوە لەچوارچێوەی دڵنەواییدا، لەترسی کەنارکەوتن، هەمیشە داکۆکی لەمانەوە دەکات، لەگەڵ پاکیدا، بەردەوام لەشەڕێکی ئەبەدیدایە، بەئاشکرا و نهێنی، لەنێوان دۆزەخ و بەهەشت، سزاو پاکبوونەوە، ناشیرینی و جوانی، هەمیشە لە بۆسەدایە، لەهەر ناشوێنێك، شوێنکاتێ هەبێ بۆنی کرانەوەی جوانی لێبێت، دنیا بەگوڵ وگوڵزار بکاتە بەهەشت. وەك بنیادت شوێن، گەر ئاماژەی بنەمایەك بێت، خونچەکردنی گوڵ، پابەندبوونی بەدرەختەوە ساغبکاتەوە، لە داگەڵانێکدا ناشوێن بکاتە شوێن، بەدیوێکی تر، بەکۆپی کردنێکی تر، گەر لەقاڵبێکی تردا بەرجەستەی بکەین، دەبینین بەهەمان شێوە، بەسەلیقەی پابەندبوون، و وریابوونەوەی تاك و بووژانەوەی پاکی، دەرکەوتنی جوانی، پێگەی تاك لە ناشوێنەوە دەگوێزێتەوە بۆ شوێن، لە ئاهەوە بۆ ژووان، لە چاوەڕوانییەوە بۆ دیدەنی، ئەمەش لە تەك رەهەندەکانی ناپاکی چاوەڕوانیدا یەکنایەتەوە، بەوەی لە چاوەڕوانیدا، ناپاکی دیدەنی گوڵ بەدرەخت، پابەندبوونی مرۆڤ بەشوێنەوە، بە هەڕەشە دەزانێ، تێبەربوونی پاییز دالێکە مەدلوولی نەهامەتی و داماڵینی دار و درەخت لەگەڵا و گوڵ هەڵدەگرێت.

لێکترازانی پەیوەندی گەڵا و گوڵ وەك پابەندبوون، دابڕانی شوێنە لەگەڵ درەخت، گۆڕینی شوێنە بۆ ناشوێن، هەڵوەرینی گەڵا و گوڵ لە هێرشی پاییزدا، هەڵوەرینی شوناسێکە، ناسنامەی درەختەکەی هەڵگرتووە، لە هەمانکاتدا، هێمایەکە بۆ هەڵوەرینی ئەو بەهایانەی، کە لە ناسنامەی شوێندا کۆڵەکەی مانای مرۆڤبوون هەڵدەگرێ، رووی راستەقینەی ئازادی، یەکسانی، دادپەروەری و برایەتی، تێدا دەبینێ، گومانی ناپاکی بەوەندەوە ناوەستێت، لە نێو گەمژەییدا درێژدەبێتەوە و دەڕوات، لە هەر شوێنێ ژیان و ئاوەدانی هەبێت، کە شاعیر بە کانیاو ئاماژەی بۆ کردووە، ئەم لە زەوی بەردەست، ناپاکی

وەك بـایەكی دوورە دەسـت، نـاگیرێت و هەسـتی پێـدەكرێت، چـاو كوێردەكات، ناهێڵێت راستی چاو بكاتەوە، ئاسمانی ئەفسانە و زەوی راستیەقینە، گەر لە شوێنێكدا بای ناپاكی وێرانی نەكات، نەیكاتە ناشوێن، ناهێڵێت بە ئارامی لە شوێنێكدا كۆبنەوە، دارگوڵ بگرێ، نیشتمان یان شوێن نازی هاوڵاتی هەڵبگرێت.

(گەندەڵی) پێشتە و قیت
بەپێوە وەستاوە
چەپڵە لێدەدا
قاقا بە هەموویان پێدەكەنێ

دەكرێ وێنەی ئەو جومگانەی درۆ بەقیتی لەسەری وەستاوە، پۆلین بكەیـن بەسـێ قۆنـاغ، قۆنـاغی یەكـەم، بنەماكـانی رەگـە كـە لـە زەمینەیەكی گونجاودا نەشونما دەكات، پەل دەهاوێتە قۆناغی دووەم، لەم قۆناغەدا درۆ دیداتە باڵا قەدی ناپاكی جێگیردەكات، لە قۆناغی سێهەمدا، رووەكی گەندەڵی لە جۆرەها بەرەوە لە چەندین لقەوە، بەر دەگرێت، ئەویش كاتی تۆ توانیت، خودی خۆت وەك قەدی ئەو دارە، بەسەرجەم خەسڵەتەكانی خراپەكاری متوربە بكەیت، هەموویان یەك بەیـەك لـە ناپاكیـدا كۆكەیتـەوە، بەپلـەی ئیمتیـاز پسـپۆری لـە هەموویاندا بهێنێت، ئەوسا وەك گەندەڵێك، دەتوانی قیت لەسەر پێی خۆت بوەستیت، یان چ كاتێ تیشكە بەهێزەكانی درۆ، توانی ئاوێزەی دڵت ببڕی، ئەوسا دەتوانێ تیشك شكانەوەی سەرجەم رەنگەكانی تاوان لە دزوابوونێكدا، بەچاوێك جوانی ببینێ، بە چاوەكەی دیكە گەوهەری هەقیقەت بشارێتەوە، بەچاوێك خۆت ببینێ، بەچاوێك خەڵكانی تر بسڕیتەوە.

گەندەڵی لەنێو گەمەی هاودژەكاندا خەسڵەتی دوو رووی هەڵگرتووە، گەر لە رووكەشدا باسی ئابڕوو بكات، ژێراوژێر لەبێ ئابڕوویدا نغرۆبووە، گەر بەرۆژی نیوەڕۆ لەنێو ئایندا بانگەشەی ئیمان بكات، لەنیوەشەودا كوفر دەكات، گەر لە شوێندا بە ئاڕاستەیەك خۆی بەڕووی راستەقینەی نیشتمانەوە هەڵواسێت، بە ئاڕاستەیەكی دیكە نیشتمان دەفرۆشێت، شوێن دەكاتە ناشوێن، دیدەنی دەكاتە چاوەڕوانی، راستینە دەبێتە ئەفسانە. كە باس لە بەرژەوەندی كۆمەڵ دەكات، بە زمانی كۆمەڵەوە، بەمنی قسەكەری تاك، باس لە بەرژەوەندی خۆی دەكات، لە فەرمان و ئەركی سەرشانیدا، هیچ كارێك ناكات، گەر بەرژەوەندی تایبەتی خۆی تێدا نەبێت، پێشێلی بەرژەوەندی ئەوانی تر نەكات، جیاوازی گەندەڵ و تاوانكار یاخود نالەبار یان نەگونجاو لەوەدایە، رەنگە تاوانكار تەنیا لەئاستێكدا خەتابار بێت، بەڵام گەندەڵكار لە گشت ئاستەكاندا تاوانكارە. دەكرێ كەسێك، لە رووی یاساوە

تاوانباربێت، دزبێت، بەڵام ئەگەر دزییەکە، ئامانجی مرۆیی بەدواوە بێت، پەیامی گێڕانەوەی ماف و قووتی دزراوی هەژاران بێنێتەوە، ئەوە نابێتە گەندەڵ. نموونە وەك ئەوەی لە فیلمی «بۆنی کلاید»دا بەدی دەکەین، کلاید داهاتی دزییەکەی بۆ خۆی نەبرد، بەسەر هەژاراندا، دابەشی کرد، لە مێژووی کلاسیکیشدا «ڕۆبن هود»مان هەیە، بەهەمان شێوە دەکرێ بکوژ بێت، گەندەڵ نەبیت وەك «ڕاسکۆلینکۆف» پاڵەوانی ڕۆمانی «تاوان و سزا»* ی دۆستۆیفسکی لەتاوانکار ڕۆحی قوربانیدان هەیە، ئەم لە پێناو مافی ئەواندا، خۆی بەخت دەکات.
گەندەڵ، لە پێناو بەرژەوەندی تاکە کەسی، گشت دەکاتە قوربانی خۆی، ئەم لەتێریدا، گاڵتەی بەبرسێتی دێ، لە ماتەمینیدا، چەپڵەی خۆشی لێدەدات، لەگەڵ پێکەنین گەمە دەکات، بەچەپڵەلێدان متمانە بۆ خۆی دەگێڕێتەوە، لە خۆشیدا، بێواناکات خولی سەرجەم ڕەنگەکانی ناپاکی بڕیبێت، چەپڵە، چەپڵەی سەرکەوتنە، تۆ لە دۆزەخێکدا، برۆا بە درۆزن و گەندەڵێك دەکەیت.
لە کۆتاییدا تەیب جەبار شاعیرێکە، دەزانێ چیی دەنووسێت، بۆ دەنووسیت، چ بارودۆخێك هەڵدەبژێرێت، لەدنیای شیعردا، ئاساواری چ داکەوتێك بەجێدەهێڵێت، بە چ گۆشەنیگایەك، پێدراوەکانی رووداو وەك خەونێکی مێردمنداڵی، ئاوێتەی راستینە و خەو و خەیاڵ دەکات، لەنێوان خەون و زیندەخەوندا پەنا بۆ ئەفسانە دەبات تا دووبارە تەنگەژەی مرۆق و ئەزموونەکانی، لەژێر رۆشنایی ئەو بەربەستانە بخاتەروو کە تەژیە بە کۆسپی شارستانی، بەنامۆبوون لەشوێندا.

عەلی شێخ عومەر

-________________

ژێدەرەکان:

1 ـــ تەیب جەبار ـــ مرواریيەکانی سێبەر و سایە ـــ رۆژنامەی کوردستانی نوێ ـ ژمارە 8138 سێشەممە 14/7/2020 ـ لاپەرە 5
2 ـ عبدالرضا علی ـ الاسطوره فی شعر السیاب ـ جمهوریه العراقیه وزاره الثقافه والفنون ـ السنه 1978 ـ ص15
3 ـ نەجات حەمید ئەحمەد ـ تیۆری بونیادی شاراوە ـ دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، شەقامی گوڵان، هەولێر ـ چاپی یەکەم ـ ساڵ 2008 ـ لاپەرە 19
4 ـ هاشم صالح ـ لەنێوان «بلیمەتی» و «شێتی» دا ـ وەرگێرانی نوزاد ئەحمەد ئەسوەد ـ زنجیرەی کتێبی گیرفان دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم «23»ـ ساڵ 2002 ـ لاپەرە 35
5 ـ بەختیار عەلی ـ دوا خەندەی دیکتاتۆرـ چاپخانەی کارۆـ ساڵ

2020 ـ لاپەرە 238
6 ـ هەمان سەرچاوەی پێشوو ـ لاپەرە 222
7 ـ بەختیار عەلی ـ ناشوێن ـ چاپخانەی کارۆ ـ ساڵی 2019 ـ لاپەرە 155
8 ـ بەختیار عەلی ـ ئایدۆلۆژیست ـ چاپخانەی کارۆ ـ ساڵی 2019 ـ لاپەرە 61

*بۆ زیاتر زانین سەیری ماڵپەری ئەنترنێت بکە، فلمی سینەمای بۆنی کلاید، لەساڵی 1967 دا بەرهەمهێنراوە، دەرهێنان ئەرسەربین، نواندن مارن بێتی، رۆلی کلاید دەگێرێ. فای دۆناوی رۆڵی بۆنی دەگێرێت، براوەی چەندین خەڵاتی ئۆسکارە، لەنێو باشترین سەد فلمی ئەمریکی دا، پلەی بیست و حەوتەمین فلمی بەدەستهێناوە.

** بۆ زیاتر زانین سەیری ماڵپەری ئەنترنێت بکە، فیودۆر دۆستۆیەڤسیکی، ڕۆمانی سزاو تاوان، لە ساڵی 1866 دا نوسراوە، لە سەرەتادا، مانگانە لە دوانزە بەشدا بڵاوبوەوە، دواجار بوو بەکتێب، پاڵەوانی ئەم رۆمانە رۆدیۆن رۆمافیتش راسکۆلینکۆف ە، تەمەنی بیست و سێ ساڵە، قوتابی زانکۆبوو، ئەم کەسە دوولایەن بوو، بەلایەك دووره پەرێزو ساردوسرو دژ بەکۆمەڵ بوو، بەلایەکەی تر گەرم وگوڕو پڕ لە بەزەیی بوو.